

मेसर्स एबीपीएस इन्फ्रास्ट्रक्चर एडव्हायझरी

स्थानिक वीज निर्मितीवर आधारित विद्युत वितरणासाठी फ्रॅंचायसी

कार्यकारी गोषवारा

अ) पार्श्वभूमी

महाराष्ट्र राज्याला उर्जा स्रोतांच्या तीव्र टंचाईला तोंड द्यावे लागत असून अनेक भागांना दीर्घ काळ व मोठ्या प्रमाणात वीज टंचाईला सामोरे जावे लागत आहे. सन २००१-०२ मधील कमाल मागणीच्या काळातील १००० मेगावॉट असलेली विजेची तूट सन २००६-०७ मध्ये सुमारे ५३०० मेगावॉट पर्यंत वाढली आहे. याचा परिणाम म्हणून महावितरण कंपनीच्या क्षेत्रात अनेक तासांचे भार नियमन करावे लागत आहे. विजेच्या मागणी व पुरवठ्यातील सतत वाढणा-या तफावतीमुळे, राज्यातील विद्युत कंपन्यांपुढे मोठे आव्हान उभे राहिले आहे. राज्याबाहेरून वीज वाहून आणण्याच्या पारिषण क्षमतेची देखील मर्यादा आहे. महाराष्ट्रात सध्याच्या पारिषण यंत्रणेवर अधिक भार न टाकता विजेचे उत्पादन स्थानिकरित्या वाढविणे फार महत्वाचे असल्याची नोंद घेणे आवश्यक आहे. या प्रसंगावर मात करण्यासाठी, ज्या निवडक औद्योगिक फीडरवरील ग्राहक जादा वीज दर भरू शकतात अशा कमीत कमी शहरी/निम-शहरी क्षेत्रामध्ये “ **स्थानिक वीज निर्मितीवर आधारित विद्युत वितरणासाठी फ्रॅंचायसी** ” हा पर्याय अजमावून पाहण्याची गरज आहे.

तसेच, स्व-वापराची शिल्लक वीज वापरण्याच्या सीआयआय यांच्या पुण्यातील प्रयोगाला ग्राहक आणि स्व-वापराच्या विद्युत निर्मिती प्रकल्पांकडून सकारात्मक प्रतिसाद नुकताच मिळाला आहे. अशा रितीने, सध्याच्या पारिषण यंत्रणेवर अधिक भार न टाकता विजेचे उत्पादन स्थानिकरित्या वाढविण्याकरिता, स्थानिक वीज निर्मिती आणि विजेचे वितरण करणे शक्य होईल असे एखादे उचित मॉडेल ठरविणे आवश्यक आहे की ज्यामध्ये खाजगी क्षेत्र, स्थानिक संस्था, औद्योगिक संघटना इ.चा सहभाग असेल.

या संदर्भात, “स्थानिक वीज निर्मितीवर आधारित विद्युत वितरणासाठी फ्रँचायसी” योजना (फ्रँचायसी योजना) कार्यान्वित होण्याकरिता या योजनेची ठळक वैशिष्ट्ये विषद करणारी एक दृष्टिकोन पत्रिका तयार करण्यासाठी आयोगाने मेसर्स एबीपीएस इन्फ्रास्ट्रक्चर एडव्हायझरी यांची नेमणूक केली असून त्यांनी ही दृष्टिकोन पत्रिका तयार केली आहे. वितरण परवानाधारकाने करावयाची फ्रँचायसीची नियुक्ति, आयोगाने मंजूर केलेल्या वीज दराप्रमाणे विशिष्ट क्षेत्रामध्ये ग्राहकांना विजेचे वितरण, विजेची मागणी व पुरवठ्यातील तूट भरून काढण्यासाठी विजेची निर्मिती, यांचा विचार या दृष्टिकोन पत्रिकेमध्ये करण्यात आला आहे. या फ्रँचायसी योजनेमध्ये, भार केंद्राजवळ फ्रँचायसी वीज निर्मिती करित असल्याने अधिक वीज उपलब्ध करण्यासाठी तसेच तांत्रिक तोटे कमी करण्यासाठी, ग्रीडशी जोडलेली पारंपरिक अथवा अ-पारंपरिक स्रोतांद्वारे कमी-कालावधीत विद्युत निर्मिती क्षमता स्थापित करणे अभिप्रेत आहे. सध्याचा विजेचा तीव्र तुटवडा लक्षात घेता, फ्रँचायसीला स्व-वापरासाठीच्या वीज निर्मिती क्षमतेस पूरक म्हणून राज्याबाहेरून विजेची खरेदी करावी लागणार आहे. परवानेधारकाच्या वितरण यंत्रणेची सर्व तांत्रिक व वाणिज्यिक कार्ये फ्रँचायसीला करावी लागणार आहेत. वितरण कार्याची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी, स्थानिक पातळीवर खाजगी क्षेत्र तसेच इतरांच्या सहभागाला प्रस्तावित संकल्पना चालना देते.

विद्युत कंपन्यांच्या वीज खरेदीच्या सरासरी खर्चापेक्षा, स्थानिक विद्युत निर्मिती जादा खर्चिक होण्याची शक्यता विचारात घेतल्यास, या वीज पुरवठ्याचे खर्चाधिष्ठित वीज दर हे विद्युत कंपन्यांच्या सरासरी वीज दरापेक्षा जास्त असणे स्वाभाविक आहे. त्यामुळे, “ जेथे जादा वीज दर पेलण्याची क्षमता आहे” अशा शहरी/निम शहरी क्षेत्रात तसेच वेगळे औद्योगिक फीडर असतील अशा ठिकाणीच ही फ्रँचायसी योजना मुख्यतः राबविणे सोयीचे ठरेल. तथापि, जर लाभधारकांनी “ खर्चाधिष्ठित वीज दर ” भरण्याची तयारी दाखविली अथवा राज्य शासनाने आवश्यक सबसिडी दिली तर ही संकल्पना ग्रामीण भागात देखील योग्यरित्या राबविता येईल.

या दृष्टिकोन पत्रिकेत, फ्रँचायसी व्यवस्थेची चौकट आणि परवानाधारक व फ्रँचायसीची भूमिका तसेच वितरण व्यवस्थापन व वीज निर्मितीशी संबंधित प्रश्न, याबाबत चर्चा व विश्लेषण करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. विद्युत कंपन्या, ग्राहक-संघटना आणि इतर हितसंबंधितांकडून एक व्यवहार्य आणि परिणामकारक चौकट विकसित करण्यासाठी, अभिप्राय व सूचना मागविणे हा या दृष्टिकोन पत्रिकेचा उद्देश आहे.

ब) नियामक चौकट

विद्युत अधिनियम, २००३ मध्ये विद्युत क्षेत्रात सुधारणा करण्याचे मार्ग दाखविण्यात आले आहेत. विद्युत अधिनियम, २००३ मधील वेगवेगळ्या तरतुदींचा परिणाम संबंध देशात वीज पुरवठ्याच्या कार्यक्षमतेत सुधारणा होण्यात आणि वीज पुरवठा खात्रीचा होण्यात होईल, अशी अपेक्षा आहे.

‘फ्रँचायसी’ ची व्याख्या विद्युत अधिनियम, २००३ मध्ये खालीलप्रमाणे करण्यात आली आहे-

“ फ्रँचायसी म्हणजे वितरण परवानाधारकाने त्याच्या पुरवठ्याच्या क्षेत्रातील विशिष्ट क्षेत्रात त्याच्या वतीने विजेचे वितरण करण्यासाठी प्राधिकृत केलेली व्यक्ती.”

फ्रँचायसी व्यवस्थेचे नियंत्रण मुख्यतः वितरण परवानाधारक आणि फ्रँचायसी यांच्यामधील फ्रँचायसी करारान्वये होईल. फ्रँचायसीने विजेचा पुरवठा आयोगाने मंजूर केलेल्या वीज दराने करावयाचा, हे उघड आहे. त्याचवेळी, प्रस्तावित फ्रँचायसीचा एक भाग असलेली विद्युत निर्मिती कंपनी, हस्तांतरण किंमतीने, विजेची विक्री वितरण विभागाला करेल. वितरण परवानाधारक (या प्रकरणी महावितरण कंपनी) प्रस्तावित फ्रँचायसी व्यवस्थेकरिता कार्यक्षमता व स्पर्धा ही तत्त्वे अंगिकारेल आणि त्याकरिता

बोली लावणा-या सर्व संस्था एकमेकांशी स्पर्धा करतील. फ्रँचायसीच्या क्षेत्रातील विजेची तूट भरुन काढण्यासाठी महावितरण कंपनी निवडलेल्या फ्रँचायसीकडून वीज खरेदी करेल. मुक्त प्रवेश व्यवस्थे अंतर्गत विद्युत निर्मिती कंपनी कोणत्याही ग्राहकाला वीज पुरवठा करू शकते, याची नोंद येथे घेणे आवश्यक आहे. तथापि, प्रस्तावित फ्रँचायसी कराराखाली, फ्रँचायसीकडे सोपविलेल्या क्षेत्रातील ग्राहकांनाच वीज देण्यासाठी वितरण परवानाधारकाला विजेचा पुरवठा करण्यात येईल.

विजेच्या वितरणात सुधारणा व्हावी म्हणून, राष्ट्रीय विद्युत धोरण २००५ मध्ये खालील निदेश देण्यात आले आहेत-

- अ. कार्यक्षमतेचे लाभ मिळविण्यासाठी वितरण कंपन्याची योग्य पुनर्रचना आवश्यक
- ब. विद्युत कंपन्यांना पुरेशा आर्थिक निधीचे पाठबळ. पूर्व-निर्धारित कार्यक्षमतेचे लाभ व रोकड तोटा कमी करण्यासाठी आवश्यक अटी घालून देता येईल असे पाठबळ
- क. अशा संस्थांना बाह्य हस्तक्षेपाचा त्रास होऊ नये म्हणून आणि पारदर्शकता व जबाबदारीच्या उत्तरदायित्वाची खात्री मिळावी यासाठी योग्य यंत्रणेची स्थापना
- ड. पारिषण व वितरणातील हानि कमी करणे आणि ग्राहक सेवेत सुधारणा करणे यासाठी विद्युत वितरणात खाजगी क्षेत्राचा सहभाग

राष्ट्रीय विद्युत धोरणातील उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी फ्रँचायसी संकल्पना सहाय्य करेल.

आयोगाने खालील विनियमांसह विविध विनियम अधिसूचित केले आहेत-

- मविनिआ (वीज दराच्या अटी व शर्ती) विनियम, २००५
- मविनिआ (कृतीची मानके) विनियम, २००५
- मविनिआ (विद्युत पुरवठा संहिता आणि पुरवठ्याच्या अटी) विनियम, २००५ इ.

या विनियमांतील तरतुदी फ्रँचायसी करारात समाविष्ट कराव्या लागतील.

क) स्थानिक वीज निर्मिती

भार केंद्राच्या जवळ असलेल्या स्थानिक वीज निर्मिती तंत्रज्ञानामध्ये लहान, मॉड्युलर तंत्रज्ञानाचा समावेश असतो. ग्रीडशी जोडलेल्या तसेच ग्रीडशी न जोडलेल्या या दोन्ही पध्दतींमध्ये स्थानिक वीज निर्मिती तंत्रज्ञानाचा उपयोग करण्यात येतो. पारंपरिक वीज निर्मिती केंद्रे इंधन स्रोताच्या जवळ आणि भार केंद्रापासून दूर स्थापन केलेली असल्यामुळे उत्पादित वीज, पारेषण वाहिन्यांद्वारे भार केंद्राकडे वाहून न्यावी लागते ज्यासाठी अनेकदा मोठी गुंतवणूक करणे आवश्यक असते. वीज वाहून नेण्याच्या खर्चातील पारेषण व वितरणावरील खर्च ३० टक्के असतो. स्थानिक वीज निर्मितीच्या तंत्रज्ञानामुळे खर्चिक पारेषण यंत्रणेची गरज राहत नाही आणि पारेषण व वितरण हानि कमी होते. तंत्रज्ञानानुसार, नवीन स्थानिक वीज निर्मिती केंद्र कार्यान्वित होण्यास, साधारणपणे १ ते ३ वर्षे लागतात.

ड) फ्रँचायसी संकल्पना

वितरण परवानाधारक आणि फ्रँचायसी यांच्यामध्ये एक व्यवस्था मान्य करण्यात येईल ज्याखाली वितरण परवानाधारकाच्या परवाना क्षेत्रामधील विशिष्ट क्षेत्रामध्ये वीज वितरणाची कामे फ्रँचायसी बघेल. या व्यवस्थेचे मुख्य भाग खालीलप्रमाणे असतील-

- अ) फ्रँचायसी करारानुसार पूर्व-निश्चित किंमतीला विजेचा पुरवठा वितरण परवानाधारक फ्रँचायसीला करेल.

- ब) विशिष्ट क्षेत्रातील (परवानाधारकाच्या एकूण क्षेत्राचा एक भाग) परवानाधारकाच्या ग्राहकांना, आयोगाने मंजुरी दिलेल्या वीज दरानुसार (रिलायबिलिटी सरचार्जसह), विजेचा पुरवठा फ्रँचायसी करेल.
- क) विशिष्ट क्षेत्रातील परवानाधारकाच्या वितरण यंत्रणेची व्यवस्था फ्रँचायसी पाहील. फ्रँचायसी वितरण यंत्रणेची फक्त देखभाल करणार नाही तर परवानाधारकाच्या मान्यतेने, आवश्यकतेनुसार यंत्रणेत दर्जावाढ करून ती मजबूतही करेल.
- ड) मीटर्स बसविणे, देयके तयार करून देणे आणि वसूली करण्याचे काम परवानाधारकाच्या सध्याच्या कर्मचा-यांच्या मदतीने फ्रँचायसी करेल (त्याशिवाय, व्यवसायात वाढ झाल्यास फ्रँचायसी स्वतःचे जादा कर्मचारी नेमेल).
- इ) फ्रँचायसी करारानुसार, वसुलीच्या महसुलातून पूर्व-निर्धारित हिशशाचा ठराविक कालावधीने फ्रँचायसी परवानाधारकाकडे, भरणा करेल. परवानाधारकाला देय असलेली/भरणा केलेली रक्कम ग्राहकांकडून केलेल्या वसुलीच्या महसुलातून वजा करून उरलेल्या रकमेतील काही भाग फ्रँचायसी, स्वतःकडे ठेवून घेईल.
- फ) परवानाधारकाच्या सर्वकश मार्गदर्शनाखाली फ्रँचायसी काम करेल,
- ग) प्रस्तावित “स्थानिक वीज निर्मितीवर आधारित विद्युत वितरणसाठी फ्रँचायसी “ योजनेखाली निर्देशीत क्षेत्रातील विजेची तूट (विजेची मागणी-पुरवठ्यातील तूट) भरून

काढण्यासाठी फ्रॅंचायसी स्थानिकरित्या विजेची निर्मिती देखील करेल.

- ह) दरम्यानच्या काळात, स्व-वापरासाठीच्या सध्याच्या वीज निर्मिती क्षमतेस पूरक म्हणून तसेच शून्य भार नियमनाची खात्री करण्यासाठी फ्रॅंचायसी राज्याबाहेरून देखील विजेची खरेदी करेल.
- ई) शिल्लक विजेची, असल्यास, ग्रीडला विक्री करेल. .

फ्रॅंचायसीने खालील लाभ देणे (देण्यासाठी कटिबंध असणे) आवश्यक आहे-

- अधिक खात्रीचा (देखभालीसाठी बंदची संख्या कमी असणारा) दर्जेदार (वाजवी विद्युत दाब आणि कंप्रतेमध्ये कमी चढ-उतार, इ.) वीज पुरवठा. स्थानिक वीज निर्मितीच्या सहाय्याने, विजेच्या उपलब्धतेत सुधारणा होईल, अशी अपेक्षा आहे व त्याद्वारे भार नियमनाच्या घटना कमी होतील.
- विद्युत वितरणाच्या कार्यात सुधारणा झाल्याने-
 - पारिषण व वितरणात कमी हानिः स्थानिक वीज निर्मिती, विजेचे दूर अंतरावरून पारिषण करण्याची गरज दूर करेल. दोषरहित मीटर्स बसविणे आणि अधिक चांगल्या व्यवस्थापनामुळे बेहिशेबी विजेचे प्रमाण कमी
 - अधिक चांगल्या प्रतीची मीटर्स, अचूक देयके आणि वसूलीतील वाढ
 - वितरण यंत्रणेची अधिक चांगली देखभाल (चांगल्या व्यवस्थापन प्रथांचा अवलंब करून)

- वितरण यंत्रणेतील दर्जावाढ व विस्तार: वितरण यंत्रणेच्या महत्त्वाच्या भागांचे आधुनिकीकरण व दर्जावाढ फ्रॅंचायसी करेल. व्यवसायात (ग्राहकांच्या संख्येत तसेच विद्युत पुरवठ्यात) झालेली वाढ सामावून घेण्यासाठी फ्रॅंचायसी वितरण यंत्रणेचे मजबूतीकरण देखील करेल.
- ग्राहक संबंध सुधारणा (तक्रारी व गा-हाण्यांच्या संख्येत घट): फ्रॅंचायसीच्या अधिक चांगल्या व प्रशिक्षित कर्मचा-यांसह परवानाधारकाच्या निवडलेल्या कर्मचा-यांना पुनः प्रशिक्षण देऊन ग्राहकाभिमूख केल्याने ग्राहक संबंध सुधारण्यात मदत होईल.

इ) फ्रॅंचायसी योजनेचे स्वरूप

प्रस्तावित फ्रॅंचायसी योजना ही “ सार्वजनिक व खाजगी क्षेत्र यांच्या मधील भागिदारी” तत्वावर आधारित आहे. परवानाधारकाच्या (विद्युतसंबंधीच्या हद्दीची आखणी) निर्देशीत क्षेत्रात असलेल्या वितरण मत्ता वापरण्यास वितरण परवानाधारक खाजगी क्षेत्रातील संस्था, स्थानिक संस्था, औद्योगिक संघटना इ.ना परवानगी देईल. या निर्देशित क्षेत्रातील परवानाधारकाच्या निवडलेल्या कर्मचा-यांना विजेच्या वितरणाचे काम करण्यासाठी फ्रॅंचायसीकडे प्रतिनियुक्तीवर पाठविता येईल. वीज निर्मितीच्या तसेच वितरणाच्या कामासाठी आवश्यक असलेल्या उर्वरित कर्मचारी-वर्गाची व्यवस्था फ्रॅंचायसी करेल. कार्यकारी योजनेच्या महत्त्वाच्या भागांमध्ये खालील बाबी समाविष्ट असतील:-

- परवानाधारकाकडून विजेची खरेदी
- फ्रॅंचायसीच्या एका विभागाकडून वीज निर्मिती
- स्व-वापरासाठीच्या सध्याच्या वीज निर्मिती क्षमतेस पूरक म्हणून, आवश्यक असल्यास राज्याबाहेरून विजेची खरेदी
- शिल्लक विजेची, असल्यास, ग्रीडला विक्री करणे.

- फ्रॅंचायसीकडून (वीज निर्मिती कंपनी असल्यामुळे) आवश्यक असलेल्या माहितीचा अहवाल आणि वीज-जोडणी देण्याच्या संबंधातील मानकांची पूर्तता
- विद्युत वितरण विभागाला लागू करावयाची हस्तांतरण किंमत
- ग्राहकांना विजेचे वितरण
- मीटर्स बसविणे, देयके तयार करून देणे आणि वसूली
- आयोगाने मंजूती दिल्याप्रमाणे परवानाधारकाचा वीज दर आकारणे

स्थानिक वीज निर्मिती तंत्रज्ञानाचा पर्याय वापरून वीज निर्मिती करण्याची जबाबदारी फ्रॅंचायसीची असल्याने परवानाधारकाने फ्रॅंचायसीबरोबर स्वतंत्र वीज खरेदी करार करण्याची आवश्यकता नसेल. प्रचलित विनियमांखाली परवानाधारकाला आयोगाकडे विविध स्वरूपाची माहिती सादर करावी लागेल तर त्याचवेळी आयोग फ्रॅंचायसीशी कोणताही परस्पर संपर्क ठेवणार नाही. विद्युत प्रकल्पाकरिता इंधन पुरवठा, अभियांत्रिकी, यंत्रसामग्री मिळविणे आणि बांधकाम व अर्थपुरवठा, या बाबतची सर्व व्यवस्था फ्रॅंचायसीला करावी लागेल. परवानाधारकाच्या ग्रीडशी ताळमेळ घालण्यात आलेल्या विद्युत निर्मिती केंद्राच्या दैनंदिन कामकाजावर, फ्रॅंचायसीचा वीज निर्मिती विभाग, लक्ष ठेवेल. सर्वसाधारणपणे, ३३/२२/११ केव्ही या पातळीशी वीज निर्मिती जोडण्यात येईल, अशी अपेक्षा आहे.

फ्रॅंचायसीने उत्पादित केलेली वीज, त्याच्या संचालन नियंत्रणाखाली असलेल्या परवानाधारकाच्या यंत्रणेद्वारे ग्राहकांना, पुरविली जाईल आणि या संबंधातील हस्तांतरण किंमतीचे सर्व अभिलेखे फ्रॅंचायसी ठेवेल. आयोगाकडे ठराविक कालावधीने वीज दरासंबंधातील व इतर माहिती सादर करण्यासाठी या अभिलेख्यांची परवानाधारकाला गरज लागेल. वितरणाचा वीज दर, रिलायबिलिटी सरचार्ज आणि परवानाधारकाने ग्राहकांना लावलेले इतर आकार निश्चित करण्याकरिता, नियामकाला ही माहिती लागणार आहे.

परवानाधारकाने ठरवून दिलेल्या कृतीच्या मानकांचे पालन फ्रँचायसी करेल. ग्राहकांच्या गा-हाण्यांचे निवारण करण्यासाठी फ्रँचायसीच्या कार्यालयात एक ग्राहक गा-हाणे निवारण केंद्र/मंच सुरु करण्यास परवानाधारक फ्रँचायसीला सांगू शकेल. ग्राहकांकडील मीटर्सवरील नोंदी घेण्याकडे देखील फ्रँचायसी लक्ष देईल. याबाबतचा सविस्तर तपशील पुढील भागात देण्यात आला आहे.

फ) वितरण परवानाधारकाची भूमिका

फ्रँचायसी करार करण्यापूर्वी, परवानाधारकाने (अ) फ्रँचायसी संस्थांना द्यावयाच्या क्षेत्राची निवड करण्यासाठी आणि (ब) बोली दस्तऐवज तयार करणे आणि बोली प्रक्रिया व्यवस्थापन निश्चित करण्यासाठी, पावले उचलणे आवश्यक आहे. परवानाधारकाला प्रत्येक वितरण मंडल अथवा प्रत्येक फीडरबाबतची माहिती गोळा करण्यास सुरुवात करावी लागेल. फीडरची छोटी यादी तयार करण्याकरिता निवडीच्या निकषांमध्ये खालील बाबींचा समावेश असेल:-

- वितरण हानि, वसुलीतील कार्यक्षमता यासारखे कामगिरीचे महत्वाचे निदर्शक
- विद्युत पुरवठ्याकरिता निर्देशित केलेल्या क्षेत्राचे विचाराधिन विद्युत अलगीकरण
- विद्युत भार आणि ग्राहकांची रचना
- मत्तांचे स्वरूप, रचना व दर्जा
- आधाररेषा स्थापण्यातील सहजता

फ्रँचायसीच्या कार्याकरिता परवानाधारक बोली दस्तऐवजांच्या आधारे निविदा मागवेल. वीज पुरवठ्याच्या निर्देशित क्षेत्राशी निगडित बोली दस्तऐवजामध्ये, त्या क्षेत्रासंबंधीची सर्व माहिती असेल ज्यामध्ये इतर बाबींबरोबरच खालील बाबींचाही समावेश असेल-

- भौगोलिक क्षेत्र;
- सध्याच्या विद्युत वितरण यंत्रणेचे वर्णन (उच्च दाब/कमी दाब वाहिन्यांची लांबी- सर्किट किलो मीटरमध्ये, वितरण रोहित्र, विद्युत खांब, उप-केंद्रे इ. ची संख्या) योजना-निहाय रेखाकृती आणि इतर संबंधित आरेखने;
- विद्युत भार आकडेवारी, विद्युत भार रुपरेखा, विद्युत भार कालावधीची वक्ररेखा (कव्ह), विजेचे वार्षिक इनपुट (एमयुमध्ये) , ग्राहकांचे प्रकार आणि वर्गवारी;
- मीटर्स बसविण्याबाबतची सद्यस्थिती, देयकांबाबत मागील माहिती, वितरण हानि आणि वसुलीतील कार्यक्षमता

ग) वितरण फ्रँचायसीची भूमिका

फ्रँचायसीच्या जबाबदा-या खालीलप्रमाणे आहेत-

- परवानाधारकाच्या ग्राहकांना विजेचा पुरवठा करणे;
- परवानाधारकाच्या मत्तांचे योग्य संचालन व देखभाल करणे;
- स्थानिक वीज निर्मिती तंत्रज्ञानाचा पर्याय वापरून विद्युत निर्मिती केंद्र उभे करणे;
- वितरण पायाभूत सोयींमध्ये दर्जावाढ करण्यासाठी योजना हाती घेणे;
- फ्रँचायसी करारानुसार महसुलातील मान्य केलेली टक्केवारी स्वतःसाठी ठेवून घेतल्यावर, उरलेली रक्कम परवानाधारकाच्या खाती ठराविक कालावधीत जमा करणे. थकबाकीदार ग्राहकांची वीज तोडण्यासाठी काही विशेष अधिकार फ्रँचायसीला देण्यात येतील. विजेची चोरी कमी करण्यासाठी व ती टाळण्यासाठी फ्रँचायसी सर्वतोपरी प्रयत्न करेल. मीटरची चाचणी करून मीटर अचूकपणे चालतात की नाही आणि त्यांचे मंदगतीने चालणे/त्यांत

अनधिकृत फेरबदल करण्याच्या घटना होऊ नयेत याकरिता फ्रँचायसी ठराविक कालांतराने मीटर्सची तपासणी करेल.

- विजेच्या मागणीचे व्यवस्थापन
- ग्राहकांकडील मीटर्सच्या बाबतीत फ्रँचायसी खालीलप्रमाणे कार्यवाही करेल-
 - सदोष मीटर्स बदलणे आणि ग्राहकांच्या विशिष्ट वर्गवारीकरिता स्टॅटिक उर्जा मीटर्स तसेच दिवसाच्या वेळेनुसार मीटर्स बसवणे;
 - वीज पुरवठ्याच्या निर्देशीत क्षेत्रामध्ये मीटरमधील नोंदी घेऊन उचित देयक चक्रानुसार देयके तयार करणे, वसूली करणे
 - वापरलेल्या विजेच्या प्रमाणात योग्य महसूल मिळावा याकरिता देयकांच्या अचुकतेची खात्री करणे.
- परवानाधारकाकडून वीज खेचताना फ्रँचायसीने ग्रीड संहितेचे पालन करावयाचे आहे.
- वीज पुरवठ्याच्या निर्देशीत क्षेत्रामध्ये कार्ये पार पाडण्यासाठी फ्रँचायसी स्वतःचे कर्मचारी नेमेल व तसेच परवानाधारकाकडील निवडलेले कर्मचारीदेखील प्रतिनियुक्तीवर घेईल. परवानाधारकाकडील प्रतिनियुक्ती मागणा-या कर्मचा-यांना स्वीकारण्याचा किंवा नाकारण्याचा तसेच परवानाधारकाकडील कामात स्वारस्य असणा-या सध्याच्या कर्मचा-यांना प्रतिनियुक्तीवर घेण्याचा फ्रँचायसीला अधिकार असेल.

महत्त्वाच्या बाबी :-

- आधाररेषेचा अंदाज घेण्यासाठी वापरलेली माहिती- प्रस्तावित योजना अखेर यशस्वी होण्यासाठी आधारभूत माहिती अचूक असणे अतिशय महत्त्वाचे आहे. परवानाधारकाने बरोबर व अचूक आधाररेषा स्थापित करण्याचा सर्वोत्तरी प्रयत्न करणे आवश्यक

आहे की ज्या आधारे फ्रँचायसीच्या कामगिरीचे मूल्यमापन परवानाधारक करेल. माहितीतील चुका व त्रुटी ही एक चिंतेची बाब आहे व ती योग्यरित्या हाताळली पाहिजे.

- ग्राहक सेवा:- जेव्हा फ्रँचायसीला मिळणा-या नफ्याचे प्रमाण कमी होते तेव्हा ग्राहक सेवेचा दर्जाही बहुधा घसरतो. फ्रँचायसी काही बाबींवरील खर्च कमी करण्यास सुरुवात करतो. त्याचा परिणाम शेवटी ग्राहक सेवेचा दर्जा घसरण्यात होतो. ही वस्तुस्थिती विचारात घेऊन या बाबी हाताळण्यासाठी एक उचित संनियंत्रण प्रक्रिया परवानाधारक सुरु करू शकेल.
- कामकाज सातत्याने चालू राहण्याकरिता आवश्यक महसूल मिळविण्याची क्षमता:- फ्रँचायसी व्यवस्थापनाने अदूरदर्शीपणाने विचार केला तर परिणामी त्याचे कामकाज धोक्यात येते. व्यवसायात नकारात्मक वाढ झाल्यामुळे कामकाज अचानक अव्यवहार्य ठरते. अनेकदा व्याजावर होणारा जादा खर्च आणि इतर आर्थिक बांधिलकीमुळे कामकाजावर परिणाम होऊ शकतो.

ह) रिलायबिलिटी सरचार्ज

फ्रँचायसीला विद्युत वितरण यंत्रणेच्या चालविण्याच्या खर्चाशिवाय भांडवली खर्च देखील करावा लागेल. वितरण परवानाधारकाकडून करावयाच्या वीज खरेदीच्या किंमतीशी तुलना करता, फ्रँचायसीच्या नवीन वीज निर्मिती केंद्राने निर्माण केलेली वीज निश्चितच महाग असणार; हे उघड आहे. फ्रँचायसीच्या वाढीव खर्चाची भरपाई होणे आवश्यक आहे, की ज्यामुळे सुरळित वीज पुरवठ्याची खात्री देता येईल. परवानाधारकाने प्रत्येक फ्रँचायसी क्षेत्रासाठी आयोगाला सादर केलेल्या माहितीच्या आधारे, आयोग हा वाढीव आकार निश्चित करेल. ग्राहकांच्या विशिष्ट वर्गवारीकडून आणि आयोग ठरवून देईल त्या पध्दतीने, रिलायबिलिटी सरचार्ज लावून फ्रँचायसीने हा वाढीव खर्च वसूल करण्यासाठी परवानगी देण्याकरिता आयोग परवानाधारकाला प्राधिकृत करेल.

ई) फ्रँचायसी करार

कराराची काही वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत-

- अ. कामगिरीचे मापदंड:- फ्रँचायसीकरिता कामगिरीचे सर्व मापदंड आणि वीज पुरवठा करावयाच्या अटी फ्रँचायसी करारात स्पष्ट करण्यात येतील. फ्रँचायसीने पालन करावयाच्या विद्युत पुरवठा संहिता आणि कृतीची मानके याबाबत करारात विशेषत्वाने उल्लेख केलेला असेल.
- ब. मत्तांची यादी करणे:- विद्युत वितरणाच्या सध्याच्या पायाभूत सोयींचा आणि निर्धारित क्षेत्रातील परवानाधारकाच्या मत्तांच्या यादीचा अंतर्भाव करारात करण्यात येईल. करारासोबतच्या जोडपत्रात मान्यताप्राप्त मूल्यांकन सल्लागाराचा अहवाल देण्यात येईल. परवानाधारक सर्व मत्तांचा पुरेसा विमा उतरवेल व यासंबंधीच्या तरतुदीकरिता करारात एक खंड समाविष्ट करेल.
- क. मत्तांची मालकी:- करारात (सध्याच्या व अतिरिक्त या दोन्ही) मत्तांची व्याख्या केलेली असेल. मत्तांची देखभाल करण्यासाठी व मत्ता नोंदवहीकरिता देखील मार्गदर्शक सूचना करारामध्ये देण्यात आलेल्या असतील. कराराच्या कालावधीत मत्तांना झालेली हानि अथवा नुकसान याबाबत फ्रँचायसी परवानाधारकास अहवाल देईल.
- ड. गुंतवणुक आराखडा:- ग्राहक संख्येत आणि विद्युत भारात होणारी अंदाजित वाढ पुरी करण्यासाठी मत्तांमध्ये भर घालण्याकरिता मान्यता देण्यात आलेल्या वर्ष-निहाय गुंतवणुक आराखड्याचा करारात समावेश करण्यात येईल.

- इ. वहन आकार:- परवानाधारकाऐवजी अन्य स्रोताकडून वीज खरेदी करावी लागल्यास परवानाधारकाला त्याच्या जाळ्याचा उपयोग करण्यासाठी फ्रँचायसी वहन आकार देईल.
- फ. प्रदानांसाठी कालावधी आणि पध्दत:- फ्रँचायसी आकारांचे प्रदान ठराविक कालांतराने किंवा देयक चक्राप्रमाणे परवानाधारकाला करेल. करारामध्ये फ्रँचायसीने परवानाधारकाला करावयाच्या प्रदानांची पध्दत व अटी तसेच विलंबित प्रदान आकारांच्या अटी नमूद करण्यात आलेल्या असतील. देयकाची रक्कम भरण्यात कसूर केल्यास बँक गॅरंटीतून ती वसूल करण्याबाबतच्या अटी करारात असतील.
- ग. अटींचे पालन करण्यात कसूर केल्यास:- कोणत्या परिस्थितीत करार संपुष्टात येऊ शकेल ते करारात स्पष्ट करण्यात आलेले असेल.

ज) फ्रँचायसीची निवड

वितरण परवानाधारक अर्हताप्राप्त बोलीदारांमधून फ्रँचायसीची निवड करेल. तांत्रिक व आर्थिक मापदंड विचारात घेऊन परवानाधारक बोलीदारांचे विश्लेषण करेल. निवडीच्या निकषातील ठळक वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे असू शकतील:-

तांत्रिक मापदंड

- कंपनीचा इतिहास, व्यवसाय आणि कार्यविषयक मागील तीन वर्षातील कामगिरी (समुहाची विक्री - उलाढाल, प्रचलित मत्तांचा तपशील, समुहाची आर्थिक कामगिरी), व्यवस्थापन मंडळ आणि सध्याच्या व्यवसायाची प्रमुख साध्ये, विचारात घेऊन संघटनात्मक पार्श्वभूमीचे मूल्यमापन करता येईल.

- विद्युत वितरणातील अथवा किरकोळ कार्यात व्यतित केलेला कालावधी व अनुभवाचे स्वरूप, फ्रँचायसीच्या संघ नेत्याची पार्श्वभूमी, यापूर्वी पूर्ण केलेल्या प्रकल्पांचे मूल्य, पूर्ण केलेल्या कंत्राटांचे मूल्य (विद्युत उपकरणांचा उत्पादक/विक्रेता असल्यास) आणि सेवेचा दर्जा लक्षात घेऊन संबंधित अनुभवाचा अंदाज घेता येईल.

आर्थिक मापदंड

- व्यवसायातील वृद्धीसाठी ठरविलेले लक्ष्य
- प्रचलित वितरण यंत्रणेत दर्जावाढ करण्याकरिता केलेली नियोजित गुंतवणूक
- उत्पादित विजेची हस्तांतरण किंमत
- वितरणात करावयाचे मूल्य वर्धन

वरील मापदंडांशिवाय, बोलीचे मूल्यमापन करण्याकरिता खालीलपैकी कोणत्याही एका मापदंडाचा वापर करता येईल व त्यास जास्तीत जास्त महत्त्व देण्यात येईल-

वितरण परवानाधारकाकडून वीज खरेदीसाठी सर्वात कमी किंमतीची बोली:- फ्रँचायसी परवानाधारकाकडून विजेची खरेदी करेल. कोणत्या दराने फ्रँचायसी वीज खरेदी करेल आणि ग्राहकांना विकेल (लागू असलेल्या वीज दरानुसार) ते शेवटी वितरण यंत्रणा चालविण्यातील कार्यक्षमता आणि उत्पादित विजेचा खर्च यावर अवलंबून राहील.

संचालनावरील सर्वात कमी खर्च:- वितरण यंत्रणेवरील खर्च कळविण्यास बोलीदारांना सांगता येईल. संचालनाचा सर्वात कमी खर्च हा विद्युत वितरण यंत्रणेच्या तसेच विद्युत निर्मितीच्या कार्याच्या इष्टतम कार्यक्षमतेचा निदर्शक असू शकेल. त्याच वेळी, व्यवसाय आराखड्यातील अंदाजित संचालनावरील

खर्चाची मार्गदर्शिका ही देखील संचालनाच्या कार्यक्षमतेची पातळी निर्देशीत करेल.

महसुलाची वसूली आणि वसुलीची कार्यक्षमता:- महसुलातील किती रकमेचा हिस्सा परवानाधारकाला देण्याची फ्रँचायसीची तयारी आहे तसेच वसुलीच्या कार्यक्षमतेसारखा मापदंड लावून बोली लावण्यास बोलीदारांना सांगता येईल.

ही दृष्टिकोन पत्रिका चर्चेसाठी आणि या फ्रँचायसी योजनेच्या संकल्पनेवर व तिच्या कार्यविषयक चौकटीवर अभिप्राय व सूचना मागविण्यासाठी सादर करण्यात येत आहे.